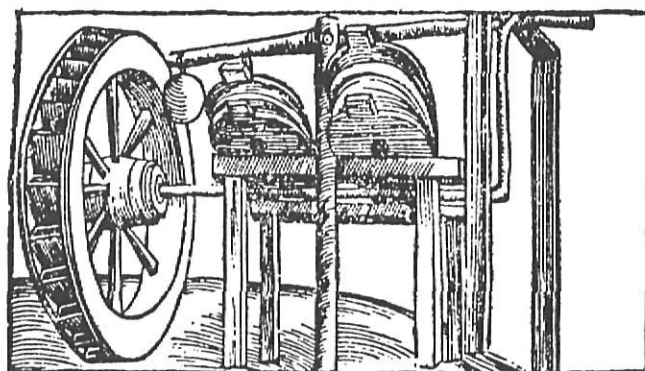

La farga i la metal·lúrgia

Jaume Perarnau

El procés tècnic conegut com a «farga catalana» ocupa un lloc destacadíssim en la història de la metal·lúrgia mundial. Va ser un procediment que va desenvolupar-se essencialment a les dues vessants dels Pirineus, tot i que diversos països n'adoptaren els avantatges tecnològics (Àustria, Itàlia, França, Alemanya, etc.).

Documentada des de l'edat mitjana, la seva màxima esplendor s'assolí al llarg dels segles XVII i XVIII. Una farga «a la catalana» produïa ferro i acer amb baix contingut de carboni mitjançant la reducció de l'òxid del mineral (la mena) a través de la combustió i la injecció d'aire al forn. Aquesta injecció d'aire es produeix en el cas de la farga catalana mitjançant l'enginyós sistema de la tromba d'aigua a través d'una tovera i no amb l'ajut d'una manxa, com succeeix en la majoria de fargues no pirinenques. Les fargues se situaven a prop d'indrets on podien trobar-se fàcilment els materials primaris que requeria el seu procés d'elaboració: aigua, mineral de ferro i carbó vegetal. Durant la segona meitat del segle XIX, a causa de la introducció dels alts forns i la reducció de boscos i meners de ferro, les fargues de ferro van desaparèixer o, en el millor dels casos, es van reconvertir en fargues d'aram.

Gràcies a la farga, a Catalunya es van desenvolupar tot un seguit d'importants oficis i activitats artesanes transformadores que van propiciar un comerç actiu i l'especialització de diferents localitats en claus, reixes, encluses, arades, armes, etc. Per la seva incidència econòmica i pel reconeixement de la qualitat de la seva fabricació, ressaltem la importància que va tenir la ciutat de Ripoll en la fabricació d'armes: pedrenyals, mosquets, pistoles, etc.

De tota aquesta important activitat industrial, econòmica i social que van representar els treballs de la farga i la metal·lúrgia artesana, actualment en queden ben poques restes patrimonials en el conjunt de tot Catalunya, i és a les

Les fargues del Ripollès van produir ferro fins ben entrat el segle XIX.

comarques de Girona on encara se'n poden trobar interessants vestigis, tant pel seu nombre com pel seu estat de conservació.

Així mateix, a banda de les restes físiques patrimonials que tot seguint relacionem, les comarques de Girona conserven, també, innumbrables topònims que ens recorden aquesta ancestral i original activitat industrial.

Farga de Banyoles

També coneguda com a farga dels Escatllar o farga del Comú. Situada al costat del rec Major, va ser establerta l'any 1685. Inicialment va treballar el ferro, per passar poc després a l'aram. Va tancar a final dels anys 1950.

Des del seu tancament fins a l'any 1977, en què s'iniciaren les primeres accions per salvaguardar una de les dues fargues senceres que encara quedaven a Catalunya (la de Banyoles i la de Ripoll), l'edifici va ser utilitzat per a diferents usos, cap de relacionat amb la seva activitat inicial, fet aquest que va propiciar un accelerat abandonament i la pèrdua de bona part dels seus elements patrimonials més destacats.

Tot i així, el fet de no estar situada a tocar de cap curs d'aigua (aquesta prové del llac, a través d'un canal) ha

motivats que, a diferència de la majoria de les altres existents a Catalunya, no hagi patit cap tipus d'inundació. L'edifici és format per dos cossos de diferent nivell. En el més baix és on es situa l'obrador de la farga i on es conserva el mall original, a part de dos més que s'utilitzaven de recanvi del primer. Una primera museïtzació permet la seva visita.

Farga Palau, de Ripoll

Segurament la més antiga i ben documentada de les dues que es conserven. Els treballs d'excavació arqueològica, així com els de recerca documental portats a terme els últims anys per part del Museu de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya, ratifiquen el seu origen baixmedieval i l'elaboració de ferro fins ben entrat el segle XIX. Tot i el canvi que va realitzar durant la segona meitat d'aquell segle per passar a produir aram, va estar en actiu fins al 1978, i actualment conserva intactes els malls, encluses, fornals, caixes de vent, roda hidràulica, etc. que facilitaven i permetien el seu funcionament.

L'origen de la farga de Palau es remunta al 1484, amb la instal·lació d'una farga al costat del canal de l'Almoïna o

rec del Prat. Durant el segle XVII hi hagué successives ampliacions que configuraren dos edificis especialitzats en el treball del ferro. La seva partició entre diferents membres de la família Palau durant el segle XIX diversificà els immobles en dos àmbits: un que allotjà una serradora hidràulica i un molí fariner (damunt l'antiga farga de ferro) i un segon que continuà treballant com a farga, però d'aram.

Altres fargues

A banda d'aquests dos exemples, els més destacats i millors conservats de tots els que es conserven a Catalunya, també hi ha d'altres restes patrimonials a les comarques gironines relacionades amb l'activitat de la farga catalana. Així, tenim les de la farga de Sant Aniol, a les gorges de la riera del mateix nom, al terme de Montagut de Fluvià, d'antiquíssima tradició industrial.

A Maçanet de Cabrenys, al centre de la plaça de la Vila, hi ha l'anomenada Maça de Rotllà, llegendària peça de ferro de més de 200 kg que, en realitat, és un enorme forrellat de les antigues muralles de la vila, elaborat segurament a la desapareguda farga de Marianc, a mig camí de Maçanet i Darnius.

Entre Camprodon i Sant Pau de Segúries hi ha les restes de l'antiga farga de Camprodon o del Veterano, dita així perquè en els últims temps va ser explotada per la societat metal·lúrgica Veterano Cabeza de Hierro.

Pràcticament desapareguda i amb unes insignificants restes físiques, a l'Hostal de Rama, després de Ripoll en direcció a Sant Joan de les Abadesses, trobem els fonaments de l'antiga farga de Rama, documentada des del 1658.

En el mateix estat de pràctica desaparició hi ha la farga de Vilallonga de Ter, situada en l'indret on el topònim Closa de la Farga ens indica la utilització preindustrial que havia tingut aquell indret.

Finalment, a Setcases, els topònims Pont de la Farga i Hostal de la Farga ens recorden l'existència en aquesta localitat d'una antiga farga de ferro, documentada des del 1626.

Martinet d'aram de la farga Palau, a Ripoll.

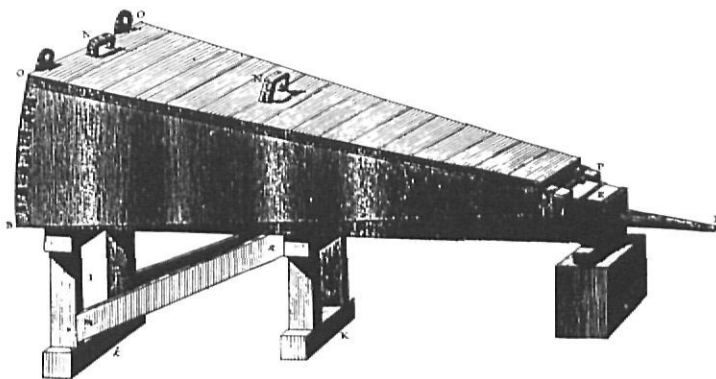
La gran metal·lúrgia gironina. Els alts forns d'Anglès

Una vegada desaparegudes les fargues tradicionals a la catalana, els alts forns, situats majoritàriament fora de Catalunya, van esdevenir del tot imprescindibles en la indústria metal·lúrgica moderna. Per aquest motiu foren nombrosos els intents de tirar endavant projectes d'elaboració de ferro i acer pel nou sistema tecnològic. Cap d'aquestes iniciatives no va reeixir, a causa de la manca de matèries primeres de qualitat, i l'únic que va tenir una mínima repercussió va ser l'intent d'establir uns alts forns a Anglès.

Recuperant la temàtica de les fargues, esmentarem que a Anglès ja surt esmentada l'any 1330 la farga de Ventajol, fet aquest que demostra l'antiguitat de l'activitat metal·lúrgica en aquesta població, i més si tenim present les properes d'Amer i de Vilanna.

Malgrat la notable activitat que representaven tots aquests elements esmentats anteriorment, a final del segle XIX els nous procediments d'obtenció indirecta de ferro i acer (alts forns), amb una capacitat de producció molt més elevada, van arraconar definitivament aquest sistema.

A Anglès es va situar un dels pocs intents de situar la metal·lúrgia catalana als nivells dels països europeus més modernitzats. La idea de poder tenir factories d'alts forns al país va ser molt agosarada, atesa la manca de recursos naturals adients, i tot plegat va acabar en un intent fallit. El mener de ferro de Puig Ventós va incentivar diferents

empresaris catalans a constituir una empresa metal·lúrgica per explotar aquests recursos i els hidràulics del Ter. L'empresa, coneguda popularment com a Ferreria Catalana, va ser un fracàs estrepitos. Va constituir-se l'any 1855, amb domicili social a Barcelona, per tal d'explotar unes mines de ferro i unes altres de plom i, a la vegada, elaborar ferro «pels sistemes més avançats». Tot i que es va estructurar en societat anònima, l'any 1866 va partir de ple la crisi financera i va subhastar els edificis de la fàbrica d'Anglès l'any següent. Actualment queden algunes parets del complex industrial que es bastí a mitjan segle XIX.

A banda d'aquest intent d'Anglès, cal no oblidar l'empresa metal·lúrgica de la farga Casanova, de Campdevànol, d'antiga tradició fargaire i continuadora de l'última farga de ferro en actiu que va haver-hi a Catalunya. Una de les activitats més importants que va desenvolupar durant el primer quart de segle XX va ser la d'estampació de motlles per a la fàbrica d'automòbils Hispano Suiza. També cal esmentar l'esforç del figuerenc Marià Vilallonga, fargaire del segle XIX que havia treballat a Maçanet, Darrius i Sant Llorenç de la Muga, per instal·lar un alt forn a Ripoll que no arribà a començar a treballar. El seu somni, però, es veié realitzat al País Basc, quan el seu germà petit va emparentar amb una filla de la família Ibarra, propietària de l'empresa precursora d'Altos Hornos de Vizcaya. ✕

Jaume Peramau i Llorens és doctor en història de la tècnica i cap de l'Àrea de Conservació del Museu de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya.